

19. ДАВО. – Ф. 390. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 2.
20. Там само. – Арк. 1.
21. Савчук О. Розвиток руху пластунів на Волині у міжвоєнний період / О. Савчук // Велика Волинь: минуле і сучасне. – Хмельницький; Ізяслав; Шепетівка, 1994. – С. 345-347.
22. Річинський А. До щастя, слави і свободи / А. Річинський. – Львів: Вогні, 1930. – 35 с.
23. Річинський А. Проблеми української релігійної свідомості / А. Річинський. – Володимир-Волинський: Др. Салевич і С-ка в Тернополі, 1933. – С. 284.
24. Енциклопедія українознавства. Словникова частина / [За ред. В. Кубійовича]. – Париж; Нью-Йорк: Молоде життя, 1973. – Т. 7. – С. 1672.
25. Кучерепа Л., Михальчук Л. Діяч українського церковного руху на Волині (Арсен Річинський) / М. Кучерепа., Л. Михальчук // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Володимир-Волинський в історії України на Волині: Матеріали XIV Волинської наук. історико-краєзнавчої конф., присвяч. 13-й річниці незалежності України та 680-й річниці надання Володимир-Волинському магдебурзького права: [зб. наук. праць]. – Луцьк, 2004. – С. 81-85.

SUMMARY**Oksana Alyoshina**

THE CHURCH AND PUBLIC ACTIVITY OF ARSEN RICHUNSKY IN VOLYN

This article is devoted to the analysis of the vital way, public and church activity of Arsen Richunsky. He was active in a process of "ukranization" of the church life in Volyn. The main periods of his enlightenment activity in Volyn in 20 – 30 th years of XX century have been highlighted.

Keys words: Arsen Richunsky, Orthodox Church in Poland, ukranization.

Андрій Кукурудза,*кандидат історичних наук м. Рівне***БРАТСТВА ТА ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ
ВОЛИНІ 20-Х РОКІВ. ХХ СТ.
У НАЦІОНАЛЬНО-ЦЕРКОВНОМУ ВІДРОДЖЕННІ**

Відображено особливості участі братств та громадських організацій Волині в національному відродженні і трансформаціях керівних органів православної церкви в краї 20-х років ХХ ст. Простежено відносини мирян та духовенства в рамках розбудови церкви.

Ключові слова: церква, громада, рада, національне піднесення, українізація православ'я, православ'я, братство, товариство, з'їзд.

Демократичний дух українства впродовж століть визначав специфіку його поведінки у різних сферах існування та історичних ситуаціях. Церковне життя, формування парафіяльно-ієрархічних структур українського православ'я не уникло проникнення таких настроїв також. Якщо додати до цього конфесійну

гостроту, яка неодмінно наповнювала релігійне життя на українських землях в ХХ ст., то ми отримуємо вдячне поле для аналізу ролі громадсько-церковних організацій та братств в національно-церковному відродженні на Волині в 20-ті роки ХХ ст. Актуальність дослідження продиктована специфікою розвитку релігії в Україні сьогодні та активністю, яку проявляють громадські та політичні організації стосовно релігійних процесів (активізація православних братств Московського патріархату, залучення до церковних конфліктів так званих козацьких організацій, участь священнослужителів у виборчих процесах до рад різного рівня та ін.).

Історична практика та досягнуті успіхи неодмінно підштовхували українську громадськість до ще активнішої праці на користь церкви. «Церковно-українські змагання, наголошує О. Лотоцький, – виходили з кругів громадянських – не лише інтелігентських, але й із ширших мас народу...»¹. В українському православ'ї так історично склалося, що мирянська активність завжди була помітною, а засобом її втілення, як правило, ставали церковні братства. Саме вони також були однією з форм реалізації принципів собороправності. Активність мирян у церковних справах завжди викликало в духовенства холодну реакцію. Але оскільки занепад православ'я на українських землях в XV–XVI ст. та натиск римо-католицизму спричинили кризову ситуацію, то за таких умов активність мирян отримала схвалення духовенства і досягла вагомих результатів. У 30-ті роки ХХ ст. український публіцист В. Павлович на сторінках видання «Церква і народ» наголошував на хвилі українізації: «участь світських елементів у церковному житті сьогодні конечна»², – констатуючи збереженість цієї складової українського релігійного простору і у минулому столітті.

Саме тому метою статті є усебічний аналіз та висвітлення особливостей функціонування православних братств та громадських організацій на теренах Волині та їх місця в становленні українського православ'я впродовж 20-х років ХХ ст.

З українських дослідників релігійне життя Волині міжвоєнного періоду висвітлювали І. Власовський та А. Річинський. З російських дослідників можна згадати доволі тенденційні дослідження О. Світіча. Різноманітні аспекти означеної проблематики досліджуються сучасними вченими: В. Борщевичем, Н. Стоколос, Б. Савчуком. Проте розгляд функціонування структур православної церкви в поєднанні з діяльністю братств та церковних організацій регіону вимагає поглибленого аналізу та визначення ролі та місця останніх у становленні Православної церкви в Польщі.

Розвиток православ'я на Волині в міжвоєнній Польщі диктував йому нові умови існування. В динамічному суспільно-релігійному житті 20-х років ХХ ст. головна вага національно-церковного відродження лягала вже не на братства, а на сучасні форми організації провідного духовенства та мирян – ради, комітети і т. д. Початком цих тенденцій на українських землях стало створення Всеукраїнської православної церковної ради 23 липня 1917 року в Києві, яка розпочала боротьбу за національне церковне відродження українського православ'я³. Але повністю нівелювати роль братств умови часу не змогли і вони й надалі залишалися важливою, зокрема символічно-пропагандистською

складовою національно-церковного відродження. Як приклад, згадана ВПЦР в період більшовицької агресії до України трансформувалася в Кирило-Мefeldiivske братство, яке в кінці січня 1918 року розгорнуло свою діяльність з поверненням Центральної Ради до Києва⁴. У пункті 2 статуту братства 1919 р. наголошувалося: «В сфері практичної діяльності Братство науковими і просвітніми засобами допомагає виясненню принципів, які повинно покласти в основу устрою Православної церкви на Україні, щоб вона стала національною та українською, соборно-правною і автокефальною. Саме в ході національно-визвольних змагань було окреслено новітні завдання українських православних братств. Саме це гасло буде підхоплене церковно-громадськими організаціями на Волині в міжвоєнний час.»⁵

Питання відновлення, а фактично становлення братств в православ'ї на Волині постійно супроводжувало церкву в її інституційному оформленні за нових суспільно-політичних умов після закінчення Першої світової війни. Одним із перших осередків такого відновлення стала організація в Житомирі духовними та світськими особами в січні 1918 р. Братства Св. Спаса. Його головними завданнями проголошувалися: оборона православної віри, як національної споконвічної віри українців, відродження форм і змісту давнього церковного життя, проведення заходів церковно-просвітницької праці, відродження українського церковного стилю, українізації. Але через більшовицьку навалу та наступ поляків із заходу братство не змогло здійснити наміченої програми, хоч наміри його учасників залишилися незмінними⁶. В його лавах перебували визначні особистості та провідники духовного відродження на Волині: Вірослав Тхоржевський, Василь Лопухович, Никанор Абрамович та ін.⁷

Характеризуючи проникнення світської (політичної) термінології до церкви, Ю. Мулик-Луцик наголошує, що ідея «рад» стала модною у висліді березневої революції в Росії, коли головною революційною формою правління в усіх сторонах життя стали «Совети» – по-українському «ради». Таким чином, з революційно-політичного сектора ця форма правління була поширена й на церковний сектор⁸. Попри перегини та критику з боку духовенства саме ці нові форми організації дозволили громадським активістам найкорисніше реалізувати себе в церковному будівництві.

У Західній Волині рішення про сприяння поширенню православного братського руху з'являються відразу після припинення бойових дій на початку 20-х років ХХ ст. в постановах Волинського духовного управління, ухвалах єпископа Діонісія, отців благочинних та рішеннях, ухвалених представниками мирян. Але чи однаковий зміст функціонування братств уявляли собі представники різних церковних груп. Історичний досвід засвідчує, що ні. На Волинському єпархіальному зібранні 1921 р. також було підняте і затверджене до реалізації питання щодо створення та поширення православних братств у парафіяльному житті⁹. Делегати вважали також необхідним впровадження братського церковного суду¹⁰. Знову ж таки внаслідок панування революційних настроїв делегатами в їх ухвалах пріоритет було надано організації парафіяльних рад. Їх значення учасники з'їзду розуміли як перехідну ланку до утворення

власне братських організацій. Такі ради мали з'явитися при кожній парафії, а при можливості й церкві, у складі церковного кліру, старости та 12 представників мирян, які обиралися на три роки. Обов'язки такої ради визначалися як суто побутові: від догляду за храмом, дотриманням чистоти і порядку, до відкриття біля церкви притулку, школи, лікарні, утримання хору та боротьби із сектантством і розпустою¹¹.

Розвиток ідеї поновлення функціонування церковних братств можна простежити на Володимирщині поч. 20-х років ХХ ст. Володимирське Духовне Правління також неодноразово намагалося оживити братський рух, піднімаючи це питання на обох своїх з'їздах 1919 та 1921 років. З цією метою доповідач з цієї справи Никанор Абрамович пропонував розробити Статут Братств на основі статутів стародавніх братств України. Початковим етапом цього процесу мала стати діяльність парафіяльних рад при кожній церкві¹². Міркування Никанора Абрамовича щодо поширення братського руху були підтримані парафіяльним духовенством. Зокрема, від нього надходили запевнення в доцільності братств для організації віруючих як перехідної ланки до побудови общин¹³. Що вкладалося до проекту згаданого статуту, виявити не вдалося, оскільки й саме правління в тому ж 1921 році припинило функціонування. Проте однозначної позиції серед володимирського духовенства не було. З-поміж його представників траплялися і помірковані діячі, і прихильники консервативних поглядів, і апологети продуманої українізації православ'я, і переконані русофіли. Для прикладу, на січневому з'їзді духовенства Володимирщини в 1921 р. отець Костянтин Жиромський пропонував взагалі скасувати посади благочинних, але більшість делегатів відкинула цю ідею¹⁴. Загалом духовенство на Волині не довіряло мирянам, вважаючи їх неосвіченими і недієздатними у вирішенні складних питань власне церковного життя. Саме тому доцільно припустити, що коло обов'язків братчиків духовенство уявляло в рамках господарсько-фінансової допомоги церкві, як це було затверджено в рішеннях Володимирського правління про парафіяльні ради. Для зберігання ієрархічної дисципліни Правління пропонувало будь-які відносини з єпископом вести виключно через благочинних¹⁵. Прикметно також, що від самих початків організаційного оформлення православних парафій на Волині 20-х років ХХ ст. на братства покладалася функція боротьби з сектантством, зокрема «штундами». Духovenство в першу чергу було стривожене появою нових сектантських ідей, які приносилися на Волинь населенням з евакуації, і з допомогою братств з ними мала вестися боротьба¹⁶.

На рівні церкви в міжвоєнній Польщі питання становлення братств було порушене православним духовенством в Меморіалі Св. Синоду Православної церкви в Польщі на ім'я Голови Ради міністрів Олександра Скржинського 19 грудня 1925 року. Духovenство просило державу розглянути і затвердити розроблений Синодом православної церкви Статут церковних братств. Для цього митрополит Діонісій також звернувся з листом до міністра віровизнань і освіти 18 грудня з проханням щодо скликання Помісного собору¹⁷. Але перешкоди зі скликанням останнього з боку держави, як і затримки із затвердженням внутрішньо-

церковного статуту, надовго ускладнили інституалізацію Православної церкви в Польщі. Навіть в затвердженому Св. Синодом 1 липня 1926 р. Нормативному Статуті Православних Церковних Братств духовенство намагалося контролювати та обмежити діяльність братств, зокрема забороняючи їм поширювати свою діяльність за межі конкретної парафії¹⁸. Цим самим братства позбавлялися можливості контактувати між собою та налагоджувати співпрацю.

Попри певну прихильність до демократичних змін в царині українізації, духовенство на Волині виступало категорично проти залучення мирян до процесу адміністративного керівництва церквою навіть на рівні повітових рад. Зокрема, парафіяльні ради, визнані необхідними з'їздом у Володимирі, на окружному соборіку називалися гальмом, яке після рішення Собору 1918 р. тільки заважає священикам провадити церковне життя¹⁹. «Се уродливе з'явище сталося через те, що нарід наш ще не доріс до приходських советів, не досить підготовлений до участі в справах церковних...» – наголошувалось на соборіку володимирського духовенства²⁰. На основі цього безапеляційного рішення було визнано необхідним припинити процес створення парафіяльних рад в повіті, а існуючі? розпустити. Такі настрої духовенства 6-го деканату Володимирщини іще раз доводять, що природу братств клір бачив дещо відмінно від мирян, протиставляючи братство – церковній раді як деструктивному елементу. Але чи обмежували історичні традиції та практика, до яких апелював Н. Абрамович, ініціативність братств? М. Грушевський, щодо цього питання наголошує прагнення братського руху від самого початку його постанови здійснювати контроль над розвитком церковної структури та діями духовенства. Іще в XVI ст. ці прагнення мирян спричинили конфронтацію з духовенством, і активність братчиків була обмежена²¹. Так само і в ХХ ст. духовенство ідеалізовано уявляло братство як знаряддя в допомозі кліру лише в тих випадках, які воно вважало доцільними.

Для Волині типовою стала ситуація з Луцьким Хрестовоздвиженським братством, діяльність якого з розпадом Російської імперії фактично була паралізована. В квітні 1920 р. братство виявило бажання співпрацювати з «Просвітою» в культурно-освітньому житті. За царських часів структури братства включали шпиталь, школи, притулок для немічних та друкарню. Ці ресурси надзвичайно знадобилися б для пробудження віруючих, але на заваді стала бюрократія та опір певних російських та польських кіл. Окрім згаданої заяви, верхівка братства, представлена луцькими росіянами, не бажала долучатися до українських національних процесів²².

Уже в 1926 р. охоплене українізацією братство все одно не могло активно долучатися до національно-церковного відродження. Статут братства кінця XIX ст. не відповідав суспільно-політичним умовам і не визнавався польською владою, а його майно перебувало під опікою держави. Незважаючи на це, оновлений склад братчиків значно активізував свою роботу. Стараннями голови ради братства Євгена Ясінського в 1926 р. розпочалися відправи українською мовою в братському храмі. Луцьке братство почало повертати собі роль осередку боротьби за українське православ'я в місті та довколишніх селах. Яскравим свідченням цього стало поповнення ради братства представниками від Луцької

української гімназії, луцької Просвіти та міської української кооперації. Відродження братства в 1927 р. було продовжене новим настоятелем Чеснохресної церкви та законовчителем Луцької української гімназії, яким став отець Павло Пащевський, в минулому капелан армії УНР та учасник Зимового походу. Навіть за нового національного складу братству відразу не вдалося впорядкувати його господарське життя. В квітні 1929 р. відбулася ревізія господарської частини братства. До утвореної тимчасової ради братства ввійшли інженер П. Филипчук, як голова, адвокат Ю. Черевок та М. Савицький. Але повністю ситуацію вдалося розв'язати аж на початку 30-х років, коли поляки визнали новий статут братства і воно відновило свою працю²³.

Також прикметним є те, що на Волині частина функцій, які традиційно належали українським церковним братствам через їх тривалу русифікацію, повністю перейшли до Товариства «Просвіта», яке на відміну від братств організувало власні філії відразу після 1918 р. і постійно розвивало структуру. Таким чином, просвітницько-культурна праця на Волині вже успішно виконувалася і братства для цього були не потрібні. Саме заходами мережі Просвіт здійснювалося розмосковлення церкви та повернення давніх українських церковних традицій. Окрім того, Просвіти залучали до українського церковного відродження також український кооперативний рух²⁴. Така допомога могла значно фінансово посилити національне відродження в церкві. За різних умов національно-церковні акції українців, окрім Просвіти, підтримували «Сельроб», УНДО та інші українські громадські та політичні організації²⁵.

Національно-церковне піднесення в краї 20-х років ХХ ст. в нових секуляризованих умовах при відлунні політичних катаклізмів призвело до того, що згадане Хрестовоздвиженське братство в Луцьку культурно-освітній бік своєї діяльності бажало передати саме Просвіті, виділяючи на це кошти і приміщення²⁶. Зі свого боку, консервативне духовенство, формально заохочуючи братський рух, приймаючи рішення про створення братств, не бажало допустити пожвавлення мирян і їх неконтрольоване долучення до праці в церкві, побоюючись собороправності як такої і зокрема її форм, апробованих в УСРР²⁷.

Громадське сприйняття братських завдань, те, як розуміли їх значення миряни, показує затверджений аж в липні 1935 р. оновлений статут Хрестовоздвиженського братства. Поміж завдань пожвавлення релігійно-морального життя, опіки над господарством церкви, здійсненням акцій милосердя та участі в богослужіннях, братчики мали своєю метою також боротьбу за зміцнення засад автокефалії і соборності в Православній церкві в Польщі²⁸.

Засилля проросійських сил змушувало православну громадськість шукати свої нові способи вплинути на братський рух і форми власної організації. Посвоєму до взаємодії з братствами підходив радикальний лідер українського церковного відродження Арсен Річинський. Через видання «На варті» він постійно закликав мирян до активної праці в церкві, обґрунтовуючи правомірність широкої собороправності. Разом з тим Річинський був прихильником допомоги світських громадських організацій братствам і духовенству. Цікаво такі підходи ілюструє Рівненського з'їзд культурно-громадських організацій 26 вересня 1926 р.

Саме на пропозицію доктора Річинського учасниками було ухвалене рішення: «у тих повітах, де немає легалізованих церковних братств, утворити Повітові Церковні Комітети, яко церковну секцію відповідної Просвіти»²⁹. Ці комітети повинні були керувати справою українізації церкви в своїх повітах, організувати в цьому допомогу селянам та координувати діяльність інших комітетів у краї. На основі мережі комітетів мала з'явитися Волинська церковна українська рада для боротьби за створення української національної церкви³⁰. Вже пізніше в 1927 р. якість і темпи організації та проведення Луцького з'їзду української церковної громадськості покажуть, що таку мережу комітетів на Волині практично буде створено і вона зможе організувати делегатів на вказаний з'їзд від Берестя до Кременця. За умов протидії духовенства і пасивності держави, виключно громадськими силами українцям вдалося організувати і провести важливий церковно-організаційний захід. При цьому головною зброєю організаторів виступили засоби з арсеналу братств, зокрема грамотно організована агітаційна кампанія, під час якої силами міської і сільської інтелігенції організовувались публічні лекції, диспути, виготовлялися та розповсюджувалися листівки³¹. Безпосередньо підготовкою запланованого з'їзду займалося спеціально створене Бюро з активістів Просвіти, утворене на зборах в Рівному весною 1927 р.³². Це робилося для того, щоб не втягувати просвітницьку організацію напряму до національно-релігійного протистояння і при цьому дозволити свідомим українцям долучитися до проведення національних перетворень в церкві. Але в постановвах, прийнятих в Луцьку 1927 р. та розробленому Українським церковним комітетом Проекті основного статуту Православної церкви в Польщі православним братствам не відводиться ані найменшої уваги. Натомість детально розписані функції парафіяльних рад (в складі священика, старости та п'яти мирян). Фактично вони повністю відповідали господарським функціям братств, а саме: провадження церковного господарства, догляд за будівлями, цвинтарями та ін.³³ Але вже влітку 1928 р. Український церковний комітет було закрито у зв'язку з втратою поляками контролю за українізаційними процесами.

Українці не були єдиними, хто різними способами намагався розв'язувати власні релігійні проблеми. Для порівняння: російські церковно-громадські діячі в той же час відреагували на внутрішньоцерковні процеси також створенням організації та спілок. Найбільш реакційною організацією на Волині в міжвоєнний час виступало Російське національне об'єднання. Реагуючи на ініціативи українців, у 1927 р. «рновці», за аналогією з українцями, створювали свої комітети для боротьби з українізацією церкви³⁴. В Острозі ще від початку 20-х років ХХ ст. діяло російське товариство «Св. Кирила та Мефодія» на чолі зі св. Туркевичем³⁵. На противагу українському виданню «На варті» проросійські громадяни розпочали також видавати свій друкований орган «Свет истини»³⁶. До церковно-громадських заходів з російського боку також постійно приєднувалися делегати російського православного товариства «Доброчинності» в Рівному³⁷.

Таким чином, в ситуації польсько-російського диктату та тиску на православ'я на Волині творцями національно-церковного відродження ставали

найперше громадські, політичні та церковно-громадські організації. У зв'язку із слабким рівнем розвитку громадсько-політичної та церковної активності у порівнянні з Галичиною саме вони почали відігравати вирішальну роль. Одним із репрезентантів таких товариств та організацій стала Просвіта, яка до її ліквідації польською владою обіймала провід національно-церковного руху. Серед парафіян саме просвітянами порушувалися питання про дерусифікацію церкви й церковно-освітню працю. Вже на початку 30-х років ХХ ст. ці ініціативи перейшли до послів та сенаторів угодовського спрямування, чиїм сприянням було створене Товариство ім. Петра Могили.

Аналізуючи функціонування церковних братств в 20-ті роки ХХ ст. на Волині, можна виділити позитивну і негативну складову. З позитивного боку братства залишалися для української громадськості зразком і орієнтиром церковного відродження та національного піднесення. Тому у вказаний час були здійснені успішні спроби відродження та використання братств саме в цьому національно-церковному русі. Але, як правило, ефект від цієї праці не був довготривалим і мав скоріше психологічно-пропагандистське, а не практичне значення (братство Св. Спаса в Житомирі, Хрестовоздвиженське братство у Луцьку). Насправді процес організації братств православною церквою на Волині обмежився впровадженням парафіяльних рад, поштовх якому дало Волинське єпархіальне зібрання.

З негативного боку важливо наголосити запушеність та зрусифікованість братської системи, яка залишилася на Волині в 20-ті роки ХХ ст. від РПЦ. Бойовими діями в краї вона була іще більше запушена і економічно зруйнована. За цих умов і в першу чергу через небажання проросійського духовенства використати стару церковно-братську систему не вдалося. Навіть у більшовицькій УСРР організаційна роль братств була помітнішою. Окрім того, Польщі не потрібна була сильна українська братська структура. Символічним є й те, що найвпливовіша українська православна структура 30-х років ХХ ст. – утворене в 1931 р. Товариство ім. митрополита Петра Могили в Луцьку мало саме таку, а не братську форму. Відповідно до духу епохи Товариство виникло завдяки втручанню українських послів із Сейму, співпраця з якими давала змогу знаходити контакти з офіційною державною владою. Саме так право на дерусифікацію церкви українці отримували в обмін на політичну підтримку, але тільки в дозволених межах, які не могли загрожувати державним інтересам.

- 1 Лотоцький О. Українські джерела церковного права / О. Лотоцький. – С. Банд Брук – Нью-Йорк: Видавництво св. Софії, 1984. – С. 297.
- 2 Павлович В. Без світського елементу годі обійтися / В. Павлович // Церква і нарід. – 1937. – Ч. 15–16. – С. 640.
- 3 Зальмон Б. Й. Православ'я в Україні (1917–1938) / Б. Зальмон // Український історичний журнал. – 2000. – № 3. – С. 121.
- 4 Липківський В., митрополит. Православна Христова церква українського народу / В. Липківський. – Нью-Йорк, 1974. – С. 23.
- 5 Центральний державний історичний архів, м. Львів. – Ф. 760. – Оп. 1. – Од. зб. 28. – Арк. 1.

- 6 Міненко Т. Православна Церква в Україні під час Другої світової війни 1939–1945 (Волинський період) / Т. Міненко. – Вінніпег–Львів: Видавництво Львівського музею історії релігії «Логос», Колегія Св. Андрія, 2000. – Т. I. – С. 59
- 7 Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви: У 4 т., 5 кн. / І. Власовський. – К.: Либідь, 1998. – Т. 4. – Ч. 2. – С. 9–10.
- 8 Савчук С., Мулик-Луцик Ю. Історія Української Греко-Православної Церкви в Канаді. У 5 т. / С. Савчук, Ю. Мулик-Луцик. – Вінніпег: Накладом Вид. Спілки «Екклезія», 1984. – Т. 1: Київська церковна традиція українців Канади. – С. 359.
- 9 Коротке описання Волинського єпархіального Зібрання представників духовенства і мирян 3–10 жовтня 1921 року в Почаївській Лаврі // Православна Волинь. – 1922. – № 1–4. – С. 55.
- 10 Державний архів Тернопільської області (далі – ДАТО). – Ф. 148. – Оп. 1. – Од. зб. 18. – Арк. 132.
- 11 Кукурудза А. Р. Демократизація православ'я 20-х рр. ХХ ст. (український контекст) / А. Кукурудза. – Рівне, 2008. – С. 138
- 12 Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 1072 – Оп. 2. – Од. зб. 97. – Арк. 9.
- 13 ЦДАВО України. – Ф. 1072. – Оп. 2. – Од. зб. 95. – Арк. 11.
- 14 Там само. – Арк. 10.
- 15 Там само. – Арк. 9.
- 16 ДАТО. – Ф. 148. – Оп. 1. – Од. зб. 16. – Арк. 11.
- 17 Галуха Л. Правове забезпечення діяльності Православної церкви в Польщі (1921–1939 рр.) / Л. Галуха // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне: Рівненський державний гуманітарний університет, 2009. – Вип. 10. – С. 138.
- 18 Нормативний Статут Православних Церковних Братств, затверджений Св. Синодом 1-го липня 1926-го року. – Варшава: Друкарня Синодальна, 1933. – С. 2.
- 19 ЦДАВО України. – Ф. 1072. – Оп. 2. – Од. зб. 95. – Арк. 9.
- 20 Там само.
- 21 Грушевський М. З історії релігійної думки на Україні / М. Грушевський. – К.: Освіта, 1992. – С. 85–86.
- 22 Борщевич В. Українське церковне відродження на Волині (20–40 – ві рр. ХХ ст.) / В. Борщевич. – Луцьк: Ред.-вид. відділ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. – С. 92.
- 23 Там само. – С. 92.
- 24 Державний архів Волинської області (далі – ДАВО). – Ф. 33. – Оп. 4. – Од. зб. 25. – Арк. 98.
- 25 Державний архів Рівненської області (далі – ДАРО). – Ф. 33. – Оп. 4. – Од. зб. 25. – Арк. 4.
- 26 Борщевич В. Українське церковне відродження на Волині (20–40 – ві рр. ХХ ст.) / В. Борщевич. – Луцьк: Ред.-вид. відділ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. – С. 71.
- 27 Там само. – С. 92.
- 28 Там само. – С. 94.
- 29 Після Рівненського з'їзду // На варті. – 1926. – № 19 – 20. – С. 9.
- 30 Там само. – С. 9.
- 31 Кукурудза А. Р. Демократизація православ'я 20-х рр. ХХ ст. (український контекст) / А. Кукурудза. – Рівне, 2008. – С. 163–164.

- 32 ДАРО. – Ф. 30. – Оп. 18. – Од. зб. 484. – Арк. 158.
33 ДАВО. – Ф. 552. – Оп. 1. – Од. зб. 1. – Арк. 92.
34 ДАРО. – Ф. 33. – Оп. 4. – Од. зб. 1. – Арк. 191.
35 Там само. – Арк. 250.
36 Там само.
37 Там само. – Арк. 154.

SUMMARY

FRATERNITIES AND PUBLIC ORGANIZATIONS OF VOLINIEN OF 20-S A XX SENTURE
IN THE NATIONALLY-CHURCH REVIVAL

The features of participation of fraternities and public organizations of Volinien are represented in the national revival and transformations of leading organs of orthodox church in an edge 20-s a XX senture. The relations are traced laymen and clergies within the framework of alteration of church.

Key words: church, society, advice, national presentation, ukrainization of orthodoxy, orthodoxy, fraternity, society, convention.

Дмитро Кузовенков,

*аспірант кафедри історії України
історичного факультету Кам'янець-Подільського
національного університету імені Івана Огієнка*

УКРАЇНСЬКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦЕРКОВНЕ БРАТСТВО «ДІЯЛЬНО-ХРИСТОВА ЦЕРКВА»: ЕВОЛЮЦІЙНІ ТА ІНСТАЛЯЦІЙНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ОСОБОВОГО СКЛАДУ (1920–1927 РР.)

Уперше зроблена спроба аналізу еволюційних та інсталяційних аспектів становлення особового церковного складу Українського православного церковного братства «Діяльно-Христова Церква» протягом 1920–1927 рр. Розкриваються біографії братчиків, внутрішньоцерковні взаємини, уточнюється територія розташування філій «Діяльно-Христової Церкви», висвітлюється церковна праця деяких членів Братства після інкорпорації із Всеукраїнською православною церковною радою Української автокефальної православної церкви у 1927 р.

Ключові слова: Товариство (Братство) «Церква Жива», Братство «Діяльно-Христова Церква», Всеукраїнська православна церковна рада, Українська автокефальна православна церква.

В історії православ'я в Україні найбільшим питанням упродовж кількох століть залишалося співіснування з іншими релігійними конфесіями. Українська православна церква була постійною заручницею політичної ситуації в державі, що призводило до її дискредитації та панування в ній чужоземної церковної